

II. Taktika boje o majetek.

A) Boj naší doby, aneb převaha boje člověka s člověkem.

a) Boj majetných mezi sebou.

α) Centralisace majetku přirozená.

Majetek, původně ovoce vlastní práce, byl nyní od nemajetných pro majetné dobýván. Práce a požitek rozdělovány jsou po pravidlu: »jednomu boj, druhému kořist;« vyznamenání skutečné zásluhy stalo se vzácností. Počaly zápoliti síly hospodářské silnější se slabšími, jak o tom za společnosti majetku dle řádu čeledního neslycháno. Rodové zděděnými velkostatky zmohutněvši dovedli moc svou rozšířiti na malé i střední statky, donutivše vlastníky na nich usedlé k prohlášení, že přijímají majetek svůj od nich v léno. Následek toho byl, že selská neb veská práva pomenáhlu byla odstraněna, malý a střední majetek nemovitý svobod svých byl zbaven a od velkého z povlovna podmaněn.

Toto přecházení malostatkářstva v stav velkostatkářům sloužících nádenníků, toto utíkání z dílen malými prostředky vládnoucích podnikatelů a vstupování jich do továren za mistry, toto pohlcování malého majetku velkým dělo se všude tam, kde státní moc k moudrému řízení zápolících těchto sil povolána úlohu trpného po-

zorovatele sobě oblíbila. V ohledu tom poučují nás statistické výkazy, že malostatkářstvo všech kulturních zemí čím dále tím více stává se proletářské. Daří se mu tak vzdor zoufalému boji za majetek, který v podobě pozemného a kapitálového (t. j. důchodů z pozemků a kapitálů) velkostatkářstvu bez boje v klín padá, aby opět ukládán byl v pozemcích, ve velevýrobě a velkoobchodu.

Tak zesiluje se stále na vzájem přičina s následkem, hromadí majetek nemovitý v několika málo rukách, soustřeďují kapitály v několika málo bodech: pokračuje centralisace majetková.

Tento pochod jest nutný, poněvadž z podstaty majetku vyplývá. Neb zachování majetku podmíněno jest jeho výrobností neb plodností. Majetek neplodný ztráví dříve neb později již daň od státu za účelem společné ochrany naň uvalená. Zákon výrobnosti nutká majitele, aby bez ustání vynakládal práci na proměnu předmětů hodnoty menší ve statky hodnoty co možná největší, a aby s nákladem co možná nejmenším vyráběl co možná největší množství statků nových; což dává opět nej-mocnější podnět k opravám v díle i správě, a k spekulaci s kolísáním cen tržních počítající. Zákon výrobnosti podmiňuje vzrůstání všelikého majetku; neb pomocí základních a těžebních kapitálů vznikají statky nové, jichž cena převyšuje cenu nákladu na výrobu jejich vynaloženého.

S touto výrobností majetku působí zároveň jeho přitažlivost, kterou účinkují jednotlivé částice majetkové

jedna na druhou; výrobnost a přitažlivost jeho sesilují se na vzájem: součinem pak obou jest centralisace majetková.

Jak denní zkušenost učí, pokračuje vývoj tento neustále a každý pokrok ve vědách a umění jenom jej urychluje. Neb po zákonu společenského postupování jsou majitelé stavu prvního a středního, zvláštní vlohy vrozené vyjímaje, věděním a dovedností bohatší nežli držitelé majetku skroyného. Vědomostí a dovedností oněch osvědčují se opět jako poklad, z něhož čerpají prostředky k ozbrojení ruky a zdokonalení práce své. Stav velkého a středního majetku hledí proto využítkovati veškerý objevy, vynálezy a pokroky před držiteli majetku malého. Velkolepé vynálezy, učiněné v strojnictví ku zvýšení plodnosti půdy, měly za účinek sesílení výrobnosti kapitálů nemovitých, stoupání pozemného ve prospěch velkostatkářů a současné klesání jeho na škodu malostatkářů, tam rostoucím množstvím výrobků, tu za příčinou hromadné výroby na velkostatecích klesáním cen vůbee. V stroji nalezl velkostatkář nejposlušnějšího, nejvytrvalejšího a nejsilnějšího otroka; pomocí jeho mohl pozemky své s nejskrovnějším počtem sil pracovních vzdělávati a smlouvy pachtovní zrušiti. Tím vyschly bohaté zdroje k tvoření majetku tam, kde z nejskrovnějších částic skládati se počíná, totiž mezi lidmi, kteří s majetkem pachtovné a kaucí sotva převyšujícím na majatých pozemcích skroynou výživu vyhledávají.

Stroj stal se i velkopřumyslůku nejskrovnějším

dělníkem, pomocí jehož mu tak lacino vyráběti lze, že s jeho prací práce řemeslnická soutěžití nemůže. Mezi oběma hlavními druhy velkého majetku pohlcuje majetek movitý neb v hodnotách záležející zase velkostatky následkem neobmezené rozpínavosti své a obmezené rozsáhlosti jejich.

Předůležité tyto zjevy společenské těší se podnes malé pozornosti dotyčných správních orgánů a to z příčin na bílé dni jsoucích. K veslu vlády povolání státníci bývají sice vyvoleni z pravidla z občanů nejdokonalejších; avšak vyhledávání jsou obyčejně ze tříd dodávavších se majetkem svým vzdělání, k povolání tomuto nevyhnutelného, t. j. ze tříd vládnoucích majetkem velkým aneb aspoň prostřední velikosti. Z toho vychází, že tito z určitých tříd společenských vybírání státníci v novém povolání ze starého smýšlení a konání vyzouti se nemohou; neb neskonné jest, z půdy, v níž se zakořenili, je vytrhnouti a v půdu bytosti odvozené, jakou jest stát bez konkrétního jádra společenského, je přesaditi. Proto bez úmyslu a z pravidla i proti vůli své před ostatními důležitostmi přednost dávají prospěchům odchovavši je třídy společenské.

Tato od správy státní vycházející centralisace majetku není tedy ani umělá, vypočítaná neb nastrojená, nýbrž v základech svých od jednotlivých středů majetkových vycházející a po zákonu společenského postupování sama sebou osvědčující se centralisace majetku přirozená.

Působí shora dolů jako z dola na horu, zmáhají se progressivně s velikostí majetku. Uvádí se ve skutek přitažlivosti, mezi jednotnými společenskými středy majetku rovněž tak jako účinkuje přitažlivost mezi jednotlivými prvky těles fysických. Proto podobají se dějiny tvoření majetku přirozenému dílu krystalisačnímu, jelikož v lidu rozptýlené prvky majetkové hromadí se k pevným tělesům, zanechávající po dokonané krystalisaci mimo několik velkých křišťálů množství bezpočetného prášku křišťálového v matečném louhu proletárstva.²³⁾

Tuto nerovnost jmění, která zavedením majetku odděleného počavši a čím dále tím více rostoucí centralisaci jeho přirozenou úžasně se vzdává, podporuje

β) centralisace majetku strojená,

Přirozená centralisace nedostačovala sobeckým snahám majetných. Obávající se, aby, čeho násilím nabyli, právem silnějšího nepozbyli, vynasnažovali se odjakživa majetek svůj tak zvanými «mravními» prostředky rozmnožovati a hájiti. Tak jsou zakladatelé Říma lupiči a vrazi; co potřebují, to berou, kde vzíti lze.²⁴⁾ Loupi i deery svých hostimilů. Vůdce jejich nastupuje samovládou bratrovraždou. Nové bohy zavádějící a bohoslužbu upravující hledí zákonem a mravem zachovati, čeho nabyli násilím.²⁵⁾ Jelikož to byly hlavně pozemky, prohlásili podmaněné za nespůsobilé držeti pozemky, nedovolující jim nabývali jich ani smlouvami, ani sňatky manželskými, ani posloupností

dědičnou. Jen Římský občan, do svazku příbuzenstva přináležející German a rodilý Slovan smí za platnosti řádu čeledního nastupovati v držení majetku nemovitého. Tak se objevil v právu rodovém živel nevolnosti, a jelikož tím co do spůsobnosti k nabývání majetku třídám panujícím vůči opanovaným uměle jest nadržováno, učiněn tím spolu první krok k umělé aneb strojené centralisaci majetkové. Na to následoval druhý krok ještě rozhodnější. Majetek prohlášen za právní titul moci politické, kterou třída panující nad lidem nevzdělaným udržovala, mezi ním pověru rozšiřující a nad lidem vzdělaným předností přívržencům svým propůjčující. Právo veřejné strženo s výsosti své a učiněno právem soukromým, a sice příslušenstvím majetku nemovitého; a jelikož v tento pouze rodem nastupováno, uchváčeno právo veřejné jako přednost majetku rodového. Zavedením vlastnictví odděleného (dominium) závisí platnost majetku nemovitého v pospolitosti a jeho vliv na právo veřejné od jeho velikosti. Jako druhdy udatnost hrdinovi, tak propůjčuje nyní majetek nemovitý vlastníkovu dle velikosti své většího neb menšího podílu v moci politické, jednotlivcům naproti pospolitosti příslušící. Nestejnému majetku nemovitému odpovídá nestejná moc a nerovné právo: ústavem vlastnického práva k nemovitostem zavedena jest nová soustava právní, která velikostatkým na vrub malých nadržuje.

Podobný vývoj, rozdílný v průběhu, stejný však v účincích, pozorovati lze v oboru majetku movitého.

Opanování prohlášení jsou za neschopny, majetku mimo svazek cechovní nabývati.

Tím vchází i v právo cechovní živel nevolnosti, a po-
něvadž pak spůsobilosť k nabývání majetku nezávisí více na
pílnosti a vlohách, nýbrž na vůli cizí, které na tom záleží,
aby opanování s panujícími soutěžili nemohli, a ke škodě
své a k prospěchu těchto ve výdělku byli obmezováni.
Vyloučením a obmezením tímto učiněn počátek centrali-
sace strojené právě tak, jako vyloučením nemajetných
z vlastnictví nemovitého za platnosti čeledního řádu.

Další k strojené centralisaci majetkové mnohem
rozhodnější krok učinily třídy panující, vyloučivše veškeren
majetek bohu a službě jeho zasvěcený, ze všelikého
obchodu. Začaly zakládati a rozmnožovati statky vázané
jak duchovenské, při nichž zejména u nás obecným bylo
pravidlem, že bez přivolení krále nesměly se díti v nich
proměny ani prodejem, ani výměnou, ani kterýmkoliv
spůsobem, tak světské, záležející hlavně z hodnot, kterými
jako jměním, nezadatelným rozličné korporace nadány
jsou. Tím rostla centralisace majetku ještě více, nežli
zavazováním velkostatku svazkem svěřenství; neb rodové
vymírají, korporace a nadace věčně žijí.

Vedle této centralisace majetkové hromadí se kapitál
živnostenský, jenž jest sice zadatelný, avšak pomocí
nadvlády společenské, které většímu majetku u vyšší míře
využítkovati lze nežli menšímu, spíše se zceľuje nežli
drobí. Tato nadvláda velkého majetku v hodnotách
spočívajícího neostává bez účinku na právo veřejné; neb

jest to věci přirozenou každé nadvlády jakožto zdroje zvláštního požitku, rozpínati se; a není to proto věci nepřirozenou, vytlačuje-li majetek velkých hodnot majitele malých též z úřadů veřejných. Že majetek velkých hodnot v společenském životě známých nám národů vzdělaných na právo veřejné všude později téhož vlivu se dodělal, jakého dávno před tím osvojil si velkostatek, nesmíme se diviti, třeba bylo onomu dříve než tomuto propůjčeno právo vlastnické a s ním i zadatelnost, volnost a nakuplivost. Neb jako majetek vůbec musel i majetek movitý původně urván býti přírodě: a přístup k přírodě možným byl toliko zemí nácházející se v majetku určitých rodů: proto nabývati majetku hodnot nebylo jinak možno než výbojem proti držitelům majetku rodového.

Jako druhdy velkostatkářstvo na útraty malostatkářstva k svému prospěchu v rozvoj práva působilo, tak nyní ne-li u větší, zajisté nikoliv v menší míře činí majetek velkých hodnot na škodu majetku hodnot malých, z čehož vyvíjí se od zavedení vlastnického práva movitého nová soustava právní, na-
držující majetku velkých hodnot na útraty
majetku hodnot malých.

Tak bylo ve starém Římě, tak bylo v Řecku, tak bylo u vzdělaných národů starého světa a tak jest i za doby naší. Poněvadž v nynější soustavě právní rozhoduje živel nevolnosti, smí sice malý majetek vydělávati, nesmí ale vyšínouti se do stavu středního a tím méně do stavu

prvního, největším majetkem vládnoucího. Kromě krunýře neoblomného práva soukromého chráněn jest velký majetek neproniknutelným štítem opanovaného jím práva veřejného. Zaveden jest volební census majetkový jakožto podmínka k účastenství v práci veřejné, a vyhlásován ještě dnes za politickou nutnost, která prý rozumí se sama sebou. Malý majetek tak opanován jest velkým pomocí ústavy, ve prospěch poslednějšiho přikrojené; a sněmy ve prospěch velkého majetku sestavené osvědčují se jakožto nejdokonalejší nástroje k hájení jeho důležitosti.

Vídel jsem parlamenty, jež malý majetek vůči velkému daněmi přetěžovaly: seznal jsem majority, jež politické přátele své výsadami odměňovaly a neohrožené stoupence minority policeí pronásledovaly: slyšel jsem parlamenty hlasovati pro zákony vízíci nastupování v úřady státní na podmínky toliko velkému majetku přístupné. Poznal jsem zemi jakožto domovinu ústavního práva opěvovanou, kde postupování ve službě státní nezávisí na schopnosti, znalosti a dokonalosti povahy, nýbrž na příbuzenství s vynikajícími členy parlamentu a na shodě s politickým jejich smýšlením. zkratka: kde správa veřejná mající výlučně skutkem činíti účel státu, kterým jest blaho všech, hlavně jest ustrojena ve prospěch předních deset tisíců neboli velikého majetku.

Výborných příkladů strojené centralisace majetkové mohl bych na základě vlastního pozorování u velkém množství uvéstí. Avšak nechej roztrpčovati; účelem mým

jest přesvědčiti: proto sáhám daleko na zad do dějin společenského života ve starém Římě, kde první říšský census za Augusta s jedné strany vykazuje majetky, jako byl Agrippův o 360.000 římských jiter, 60 milionech sestercií peněz na hotovosti, 4116 otrociích a 257.000 ovcí, a jakým byl dále majetek těch několika Římanů, v jejich rukách soustředilo se bohatství celého toho města světového; a na druhé straně smutný obraz ostatního také »svobodného« Římanstva, jež obsahuje 92% veškerého obyvatelstva — chlebem podělováno bývalo.

Strojená tato centralisace majetková dospěla až k světovládě římských císařů, kteří, když veškero zákonodárství ba i právo o válce a míru rozhodovali od těch několika držitelů veškerého majetku říše bylo uchváćeno. tuto moc na sebe samy strhli, oligarchy všemohoucí vládě své podrobili, a co světapaní (domini) svrchovanost národa (majestatem populi) v jedné osobě své sloučili. Justinian byl jediným vlastníkem a výlučným držitelem veškeré moci veřejné ve státě.²⁶⁾

Jaký rozdíl mezi počátky nabývání majetku v dobách římského království, kde stát za držitele veškerého majetku považovaný svobodným občanům jakožto rovnoprávným členům pospolitosti majetek rozděloval, — a mezi centralisací majetkovou císařů, pod nimiž římský občan politickou svobodu ztratil, poněvadž byl o majetek oloupen, a kde velký majetek všelikou moc politickou uchvátil, poněvadž národ s majetkem pozbyl i moci, aby tomu zabránil.

Toto panství majitelů přesho spolu s pojmem svreho-
vané svobody práva vlastnického od Římanů na Germany,
u nichž vlastnictví ze všeliké nadvlády moci veřejné se
vymanivší samo stalo se zdrojem vrchnosti s ním pro-
dávané, vyměňované, mezi živými i pro případ úmrtí
postupované, slovem: zadatelné. Z vlastnictví pošlo panství
pozemnosti, jehož následkem stát konečně rozpadnul se
v množství svrehoovaných pánů pozemnosti, vládnoucích
ostatnímu lidu, jenž vyjma svobodné měšťanstvo, z ne-
volných rolníků záležel. Tato na vlastnictví pozemkovém
spočívající soustava právní dožila se ještě století našeho,
a vzdor rovnoprávnosti občanské, počátkem našeho století
ve skutek uváděné, udržela se podnes ve všech ústavách
novodobých, jichž řády volební zastupování lidu na
sněmích nikoliv dle rovnoprávnosti politické, nýbrž dle
důležitosti té které třídy společenské propůjčují.

Jako vůbec jablko daleko od stromu nepadá, nejsou
ani Anglosasové méně dovední mistři v umění majetek
centralisovati, nežli byli předehůdcové jejich v držení
křídového ostrova. Neradi ale se tím vychloubají, nekalé
záměry své právě tak jako naši politici centralisté
pláštěm svobodomyšlnosti příkrývajíce. Římané byli při
vší své lakotě po zemích dosti upřímní, aby opak před-
stírali: nepřevlékali svých řádů právních a ústavních do
hřavu ústavácké komedie, jako dědicové britanské jejich
pozůstalosti. Angličané obdarili hrěana majetku zbaveného
Habeas—Corpus aktou a oblekli svlečeného Inda pestrým
rouchem práva shromažďovacího a svobodného tisku,

dali oběma porotu, parlamenty a místokrále, i nerozpakovali by se ani dáti nespokojeným Irčanům i místocísaře a místocísařovnu — kdyby tito nežádali k tomu též něco země. Neb více než pětina Irska jest vlastnictvím jenom 110 osob, a polovina Irska náleží jenom 300 osobám, a jest jenom 5919 osob z 5.412.379 obyvatelů domácích na veškeré území vlasti své pozemkem dohromady solva 100 akrů²⁷⁾ čítajícím poděleno. Jest se co diviti, když ostatních 5.406.458 Irčanů rádi by Habeas—Corpus aktu, právo spolčovací a shromažďovací, ústavu a parlament podmanitelům svým vrátili, jen kdyby jim tito pobrané statky navrátili?

A předce jsou ještě dnes spisovatelé, »kteří neumorný cit pro osobní a ústavní svobodu,« kterým prý Angličan vyniká, do nebe vychvalují, a národy světa jimi oblažené blahoslaví! Ovšem, že Angličané všechny své osady ústavním řízením obmyslili; avšak nikoliv z neumorného citu pro osobní a ústavní svobodu, nýbrž po prostém na množilce založeném výpočtu, dle něhož přirozené většiny podmaněných a na menšiny uměle stlačených domorodců (tedy též Irčanů a Indů), od menšin na většiny uměle vyšňořených a politiku všemocných desíti tisíc synů Albiona vyznávajících při hlasování o předlohách zákonů prostě bývají přehlasovány. Proto anglická ústavnost tím, že zákony k centralisaci majetku směřující a společenskou mezeru mezi bohatými a chudými rozšiřující prosazuje za spoluúčinkování lidí podmaněných společenské

nadvládě velkého majetku a tím i zášť proti takovémuto zákonodárství odvrací od vlastních jeho tvůrců, předních desíti tisíců, — proto pravíme: anglická ústavnost jest lžiústavností, a jakožto lžiústavnost nejspůsobilejším nástrojem centralisace majetkové.

Ačkoliv tedy za naší doby veskera moc veřejná ze státní moci vychází a ačkoliv se zdá, že velký majetek stoletým vynasnažením třetího stavu, přirozená práva lidská zastupujícího, na svůj hospodářský úkol jest obmezen, přece bychom se velice mýlili, kdybychom mu i za našich dnů moci politické upírali. Spíše lze viděti, jak s jedné strany malému majetku veskeren přístup k činnosti veřejné zabraňuje, a s druhé strany cestou zastoupení lidu dle důležitosti (interesu) jak na zákonodárství, tak i na správu veřejnou ve vlastním prospěchu působí, nad malým majetkem výsadami a monopoly vládne a při vši snaze poslednějšiho, k střednímu stavu se vyšinoucí, jej řečeným působením na zákonodárství, centralisaci majetkovou podporující, čím dále tím hlouběji do davu stavu čtvrtého vrhá. Tak uzavírají se na škodu malého majetku smlouvy tržební, aby hromadnou výrobou příjem velkého majetku byl zvyšován a malého důsledně byl snižován. Tak ukládají se nepřímé daně,²⁸⁾ aby břemena berní s velkého majetku svalena byla na malý. Tak jest to právě tato novodobá ústavnost, která jakožto lžiústavnost boj o majetek a postupování ke stavu střednímu za našich dnů více znesnadňuje, nežli bylo

za právomocnosti patrimonialní a za řádů cechovních.²⁹⁾ Boj tento jest pro malý majetek takřka bezvýsledným a bude bezvýsledným, pokud nebude opraven chybný kruh, v němž se dnes majetek a politická moc pohybují, dle něhož totiž míra politické moci od míry majetku a míra majetku od míry politické moci závisí.

b) Boj majetných s nemajetnými.

z) Válečné síly stran a jejich spojenci.

Ještě obtížnějším jest za našich dnů boj nemajetných o majetek. První příčinou jest nedostatečnost vlastní jejich síly vůči moci majetných; druhá příčina spočívá v obapolných spojencích. Co týče se první, již jsem vložil, že v době naší podnikatelství jakožto podmínku zdaru svého předpokládá majetek. Proto rozvinuje novodobé podnikatelství dvojaké na sebe velmi řevnivě síly válečné: práci majetnou a nemajetnou. Kdežto druhá jenom s vlastními silami fysickými a duševními do pole táhne, přivádí první na pomoc podniku hospodářskému mimo osobní sílu pracovní ještě majetek, z ohledu na účel podnikatelský kapitál nazvaný.³⁰⁾ Proto objevuje se novověký zápas o majetek jakožto zápas mezi rozličnými podniky, který se vede silami válečnými dvojího druhu: práci a kapitálem. Ba dělníci nemají-li protiviti se předpisům novodobého zákonodárství trestního, nesmějí ani v zápas o majetek bez kapitálu odvážiti se, tak že nehledíce k prařídkým výminkám, státi se musí spolu-

pracovníky podnikatelů, vedouce pod firmou jejich za našich dnů boj o majetek s tímtež zápalem, jako druhdy, za zřízení manského davy žoldněrů pod prapory svých pánů. V tom vězí obtíž nemajetných nabývati majetku. Poněvadž jim k vedení boje o majetek nejnmutnější výprava, kapitál, chybí, jest jim proti nepříteli zápasiti silami mnohem slabšími se spojenci nejspolehlivějšími, vycházejícími z řad přirozených odpůrců; kdežto těmto otevřeny jsou nejenom plné zbrojnice kapitálu, nýbrž i nejznamenitější na totožnosti prospěchu tříd majetných založená alliance mocí úvěrních.

Proto jenom pravého stavu věci v životě společenském neznalý mluví o zápasu dělníků s kapitalisty. Dělníci již z vlastního pocitu poznávají a zkušeností poučení bývají, že stříhač kuponů z pravidla nikomu neubližuje a pro opravu řádů společenských smysl a cíl má. Před zraky našimi odehrávající se zápas společenský jest spíše bojem nemajetných s podnikateli, kterým nemajetní brání se proti majetným, osvojujícím sobě prvky majetkové, kdekoliv se výminečně objevují na straně nemajetných.

Že toto osvojování v skutku se děje, o tom poučuje nás po ukončeném jednotlivém zápasu o majetek mezi řečenými spolubojovníky prováděné

β) dělení kořisti.³¹⁾

Dnes dělí se právě tak, jak bývala rozdělována kořist dobytá pod prapory feudálních pánů. Žoldněr:

obdržel zold; pán kořisť. Jenom výmínečně, aby byl k větší horlivosti a udatnosti pobádán, býval udatnější muž jednak též kořisťi podělován, jednak býval i jiným způsobem obdarován.

Právě totéž se i nyní děje; což směle tvrdím, ačkoliv to odporuje náhledům auktorit, jakými jsou Carey a Bastiat.

Vynikající tito politici hospodáři domnívají se, že statky, v národohospodářském zápasu nabyté, tak se rozdělují, že připadají na podnikatele podíly čím dále tím menší a na jejich dělníky čím dále tím větší; tím, že důchod majetných relativně klesá a absolutně stoupá, kdežto mzda relativně i absolutně roste. V tomto stálém oboustranném vzrostu shledávají soulad mezi rentou (důchodem) a mzdou. Avšak soulad tento jest smyšlenkou jako od stoupenců Adama Smitha zastávaná nauka o rovnoprávnosti zdrojů výrobních, t. j. nauka, považující sílu přírodní, kapitál a práci za tři rovnoprávné činitele výroby. Neb nauka o souladě onom mylně předpokládá, že práce dodělavši se kapitálu, klidně posečká, až majetek veškery ceny pozbude, aniž by se již dříve pokusila o to, jej opanovati, aneb že s druhé strany majetek, poznáv, kterak neustále v ceně klesá, ani se nepokusí, aby pomocí politického vlivu, jemuž se těší, z podruží práce se vymanol.

Nauka Adama Smitha o této rovnoprávnosti zneužívá postavení práce jakožto moci, kteráž oběma ostatním v pojmu majetku zahrnutým a podnikatelstvu

sloužícím živlům výrobním z konců jest protivná, a která před jeho všemocí lžisvobodnou smlouvou námezdní (locatio conductio operarum) na jedné straně míru plnění (praestatio) a na druhé straně výšku ceny její (mzdy za fyzickou práci a honoráře za duševní práci) více neb méně libovolně vyměřovati, málomocně v prachu se koří. Každý novodobý hospodářský podnik, nechť již vystupuje iakožto živnost, s právními poměry svými ustanovením obecného práva soukromého podléhající, neb jakožto obchodní firma, zákonem obchodním se řídící a v této vlastnosti buď jakožto hospodářská osobnost s individuálním hospodářstvím jednotlivcovým se stotožňující, buď jakožto obchodní společnost (veřejná, tichá, komanditní společnost, společenstvo aneb společnost akciová) samostatnou osobnost od hospodařících jednotlivců oddělenou představující, závisí po hospodářském zákonu protkávaní se důležitostí obchodních na ostatních podnicích, a sice nejen proto, že dle potřeby jsou zpotřebiteli výrobků jeho a naopak, nýbrž i proto, že jakožto článek řetězu úvěrního veškery podniky hospodářské k sobě poutajícího s nimi jest v závislosti vzájemné, ve které jeden druhému zavázán jest dílem z hotových zápůjček, dílem, a sice v mnohem větší míře, z běžného účtu (conto corrent) a z poskytování úvěru podnikatelského. Nuže jak velká jest míra toho, co podnikatel za spoluúčinkování cizího kapitálu a cizí práce vynakládá? Jest to ve shodě se zásadou hospodářské spravedlnosti, vedle níž hodnoty vzájemného plnění rovnati se mají?³²⁾ Jest jedno equi-

valentem druhého? Zodpovídáním těchto otázek zodpověděny budou též otázky, kterak provádí se rozdělování majetku v životě společenském, a zdali v nynějším styku obchodním uvádí se ve skutek idea spravedlnosti, a otázka z toho dále plynoucí, má-li posavadní taktika boje o majetek zachovati se dále, či mají-li tímto rozdělováním majetku zkrácené živly na změnu jeho v čas pomýšleti?

Zkoumejme! a sice především

α²) podíl nemajetných.

Jeich služby odměňuje podnikatel

α³) mzdou, kterouž všude, kde ji naproti zisku podnikatelskému stavím, vyrozumívám odplatu hospodářskou, za práci podnikateli konanou, rozeznáváje ji od odměny záležející v moci a cti, které pospolitost za služby jí prokázané uděluje. Moc a čest bývají však jen výmínečně v tak známých čestných úřadech jedinou odplatu za skutky pro obecné dobro vykonané, ale z pravidla jako skorem ve všech úřadech státních doby naší bývají se mzdou spojeny. Co do formy jeví se mzda jakožto equivalent, výslovně neb mlčky svobodnou t. j. na shodě obapolného prospěchu spočívající smlouvou mezi podnikatelem a dělníkem umluvený, tomuto za služby onomu prokazované poskytovaný; co do věcné podstaty své jest mzda žoldem, vyměřeným po libovůli podnikatelově, kterou na nejvýše z ohledů konkurenčních krotívá. Nebo třeba by práci svou nabízející a ji za

peníz podnikatelův vyměňující dělník bezprostředně jenom prospěch svůj vyhledával, a vedle nynějších zákonů státoprávních rovnoprávnost občanskou a svobodu živnostenskou zaručujících úplně volnosti se těšil, nabízený sobě equivalent přijmouti neb zamítnouti, přece bychom se velice mylili, kdybychom každou smlouvu námezdní za součin shodných se oboustranných prospěchů podnikatele i dělníka považovali. Sjednocení se obapolné vůle (consensus) jest sice pravidlem, avšak shoda (kongruence) prospěchů smluvivších se velkou vzácností.

Neb syrechovaná volnost obchodu novověkého ponechává ustanovení mzdy úplna sobectví, vynasnažujícímu se využítkovati nepříznivé položení strany jedné ve prospěch strany druhé. Že tou druhou stranou není třída nemajetná práci nabízející, nýbrž majetné podnikatelstvo, kterému závislá nemajetná práce, bez ochrany jsouc, z pravidla se podrobuje, jest na bile dni. Nebo jelikož řídké případy vyjímajíc nelze ze mzdy ničeho uspořítí, nemůže dělník majetku nastřádati, a jelikož žena a děti chleba potřebují, těžko mu jest mzdu třeba nedostatečnou odmítnouti a lepší vyčkati; nýbrž bývá přinucen, čerpati z pramene výlučně mu přístupného a musí přijmouti, co mu nabídnouti podnikatel za dobré uzná, byť to bylo i daleko pod hodnotou práce, byť to nebylo jejím equivalentem, nýbrž — minusvalentem. Proto jest vskutku směšné, když některá díla politicko-hospodářská namáhají se vypočítati všechny úkoly, pro které mzda jest určena, jako pro nutnou výživu, k opatření postředků

vzdělávacích, k zaopatření v stáří, k pojištění pro případ úmrtí atd., aniž by slovem zmínily se o otázce, zda-li výška mzdy těmto požadavkům vskutku vyhovuje? A přece pozorování novověkého zápasu o majetek nás učí, že jest dělník podnikateli z pravidla toliko strojem, kterému neposkytuje se více pokrmu, nežli jest nevyhnutelně třeba k jeho vytopení. Z tepla vyvíjeti pohyb a potravu proměňovati v práci, jest cílem podnikatele. Aby povolil dělníkům svým mzdu, která by více obnášela, nežli k nejnětnější výživě jest potřebí, zdálo by se podnikateli za nynější taktiky boje o majetek počínáním tak bláhovým, jako kdyby k vytápění strojů svých více uhlí upotřebil, nežli právě jest nevyhnutelné. Podnikatel mzdu nabízejí a dělník volnost ponechává, aby ji přijal čili nic, zachovává co do formy svobodu smlouvy námezdní; avšak dělník nemajetný, jenž v nedostatku jiných pramenů výživy nabídku přijmouti a smlouvu námezdní nouzi vynucenou (coactus voluit) uzavřítí přinucen jest, uzavírá námezdní smlouvu dle způsobu práva sice svobodnou, co do podstaty její ale nesvobodnou.

Sobectví, kterým se za naší doby veškerý hospodářské podniky řídí, stlačuje spotřebu dělníka na nejskrovnější míru; kdežto podnikateli poskytuje nejen úrok z kapitálu a podíl rovnající se mzdě nemajetných jeho spolupracovníků, nýbrž přisuzuje mu i veškeren výtěžek a proto též od nemajetné práce docílený přebytek, třeba by tento ony daleko převyšoval. Právní důvod tohoto osvojování vynašla politická ekonomie v domnělém nároku

podnikatelově na odměnu za jeho nebezpečí (risiko), odpovědnost a vynaložení ducha podnikatelského! jako by nebyl za své podnikatelství dostatečně odměněn vysokou mzdou, jakoby svými penězi více nasadil nežli dělník svým životem, jako by trestní právo proti zvláštnímu postavení společenskému nebylo lhostejno, jako by bylo možná míru zodpovědnosti odhadnouti v penězích! Horník může neopatrným otevřením věterky (kahanu bezpečného) mnohem větší neštěstí zaviniti, než majitel dolů zanedbavší zavésti potřebné větrní třídy a větrní překopy (lřaskavé plyny odvádějící)! Kde jest měřítko k porovnání nebezpečí a zodpovědnosti dělníkovy s nebezpečím a zodpovědností podnikatelovou? Kde jejich rozhraní? Proto když nesouhlasíme s mylným náhledem socialistů, že všechny novověké soukromý kapitál pochází z výtežku rozmanitých podniků hospodářských, který si na ujmu dělnictva osvojilo podnikatelstvo, když ani nevěříme nebezpečnému bludu komunistů, že jest soukromé právo vlastnické právní formou loupeže, když ani nesdílíme přesvědčení politicko-ekonomické školy manchesterské, že zrušení zákona »železné nutnosti,« kterým řídí se všeliká mzda, mysliti si nelze bez zrušení ústavu soukromého práva vlastnického — zkrátka, když nejsme ani manchestrovci ani socialisty ani komunisty: musíme připustiti, že nemajetná práce jest sice právně volnou, ale skutkem nevolnou, a že na římském právu založená (tak zvaná absolutně svobodná) smlouva námezdní jest právní formou, pod kterou sobě podnikatel celý výnos

práce mzdu převyšující osvojuje a dělníku poměrný díl zisku rukou jeho docileného a s ním i možnost k nashrádání majetku a položení tím základu k společenské jeho neodvislosti a svobody odnímá, slovem: že svobodná smlouva námezdní jest právní formou, pod kterouž skrývá se novověké nevolnictví. Proto nemyslím, že by mi právem kdo vytýkati mohl, že na poměry tyto s přílišným pessimismem hledím pravím-li, že vezdejším našim bojem o majetek dobytá kořisť dělí se dle starého práva válečného: vůdci kořisť, zoldnéri žold.

β³⁾ Příkrá nesrovnalost rozdělování tohoto jenom částečně tím se vyrovnává, že podnikatelé nemajetnému spolupracovníctvu poskytují někdy podíly zisku (tantiémy). Neb tantiéma jest jen zvláštní způsob mzdy, kterou podnikatelstvo za nynější taktiky boje o majetek v první řadě opět jenom k svému prospěchu za tím účelem zavedlo, aby nemajetné své spolupracovníctvo k větší pilnosti pobádalo. Jenom tolik a nic více dovoleno jest podnikateli starati se o nemajetné spolupracovníctvo! a jest to opět svobodná smlouva námezdní, která mu jest vhodným prostředkem, mzdu, ne-li o celý obnos tantiémy, aspoň o největší díl její snížit.

γ³⁾ Totéž platí o dobrodarech, kterých se nemajetným spolupracovníkům od podnikatele dostává, a které jsou jenom částkou, a sice velmi nepatrnou, výtěžků práce jejich od něho si osvojovaných.

Spočítejme jenom dary od podnikatelstva dělníkům udělené a skutky milosrdné jim prokázané, jako dary spolků jejich výpomocným, příspěvky na výživu a výchování jejich dětí a na pojišťování důchodů ve prospěch jejich pro případ úrazu a na pojišťování kapitálu vdovám a sirotkům a nákladu na pohřeb pro případ jejich smrti, a j. v., a porovnejme je s obnosy zisku vydělanými podnikateli práci dělnickou: a chtějíc spravedlivě souditi, musíme se přiznati, že cena těchto dobrodarů a skutků milosrdných by i mnoho dobra způsobily, proti sumám onoho zisku nemajetných majetnému podnikatelstvu vydělaným a proti bohatství z nich od podnikatelů nakupenému jest podílem tak nepatrným, že jej za opravdový prostředek k vyrovnání mezer neblahou taktikou boje o majetek mezi třídami společenskými povstalých po právu a slušnosti pokládati nelze.

Oč lépe vedlo se nemajetným, když byla veliká část půdy v rukou církve, která v rozmanitých ústavech svých, jako klášterích, nadacích a nemocnicích o bohatství své s chudinou se dělila! Jak žalostný obraz naproti křesťanské oné dobročinnosti poskytuje nám chudobnictví naší doby! Obraz tento není ani stínem velikolepých těch skutků milosrdenství, kterými k vyplňování mezer dělbou majetku v národě vzniklých tak bohatě přispívala středověká církev!

β²) P o d í l m a j e t n ý c h.

Po výplatě nemajetných spolupracovníků rozděluje se zbývající výtěžek podniku jak následuje:

α³) především sčítuje se pod názvem úroků (kapitálního v širším slova smyslu) určitý podíl výtěžku za přenechání k účelům podnikatelským potřebného majetku, a sice se sčítuje ve prospěch buď podnikatele sameho, buď cizích kapitalistů, dle toho, zdali k účelům podniku onen sám aneb osoby třetí potřebné statky nemovité neb hodnoty, jichž podnik vyžaduje, propůjčili.

Úrok ten jest

α⁴) úrok pozemkový, jež platí třeba za upotřebením majetku nemovitého. Nazývá se pachtovné neb pozemné a není dle podstaty své, leč poplatek, který vlastníkům majetku naturalního za propůjčení síly přírodní v majetku tom spočívající buď polybovací neb napínací neb odporovací odváděti musí nemajetný. Bohužel že vzdor protivnému náhledu, o jehož důkaz duchaplně, avšak marně, pokoušel se mezi jinými Bastiat, výkony síly přírodní, tak zvané bezplatné síly přírodní, jenom z nejmenší částky jsou zdarma.³⁵⁾

Neb nacházejí se z největšího dílu v stavu napjatosti v zemi a dobývají jich jest podnikateli možná toliko se svolením majitele pozemků za smluvenou s ním cenu. V zemi leží ohromná ložiska kamenného uhlí, poklady tepla slunečného před miliony let nakupené, které jsouce z tmavého lůna země na povrch vytěženy a opět v teplo a pohyb proměněny náš velikolepý průmysl, naše strojnictví, náš obchod, naši vozbu železniční, naši paroplavbu možnými činí; zdroje světla, které před miliony let rostlinstvo báječného množství a obrovské velikosti z mi-

lionů slunci v sebe vssálo a s ním v lůno země pohřbené z něho nyní jest dobýváno, aby co svítící plyn noci nám osvécovalo.³⁴⁾ V zemi uloženy jsou živné síly rostlinstva a živočišstva, které od bylin vssaté a od živočichů strávené proměňují se v nich v síly lučební a mechanické, v rostoucí hmotu a pohyb. Zemí protéká voda, napomáhající nám, abychom si služebnou učinili tíží a pomocí její hnali stroje mlýnů a továren.³⁵⁾

Nižádná z těchto sil přírodních, neb správněji řečeno nižádný z těchto výkonů síly přírodní nemůže účinkovati bezprostředně, t. j. bez pomoci veškerenstva, beze světa světů; nám pak lze vládnouti jimi toliko prostřednictvím hmoty. To však, jak již ukázáno, nelze jinak leč zápasem s přírodou a vítězstvím nad ní. Proto se přičítá těmto výkonům přírody (aneb dle názvosloví školy řečeno těmto silám přírodním) hodnota, jejíž cenu podnikatel měří, porovnává je s určitou jednotkou hodnot. Vlastníku pozemku platí pak buď tolikátou částku stonásobné jedničky hodnot, buď celou hodnotu násobením jedničky hodnot vypočítanou dle toho, zdali jenom síla přírodní oné hmoty aneb hmota výkon její sprostředkující z právní moci vlastnickovy v držbu a vládu jeho přejíti má. Tuto tolikátou část stonásobné jedničky hodnot, též procento zvanou, jmenujeme úrok. Ten právem požaduje jakožto odměnu za přenechání drahocenného zdroje výroby, jakým jest dle vylíčení mého země, vlastník statku nemovitého od podnikatele; zdrojem práva tohoto jest hospodářská spravedlnost aneb rovnoměrnost vzájemných

služeb. Neboť úrok ve smyslu naznačeném nic více není než equivalent hodnoty a hodnota nic jiného než mra odporu, který nalézá těžitel, domáhaje se potřebné síly přírodní, aneb dobýváje hmoty, která sílu přírodní k sobě poutá aneb účinkování její podmiňuje: jinými slovy: úrok jiného nic není než odhadní cena nákladu k nabytí této síly přírodní nevyhnutelného, neb cena boje o majetek. Proto jest nárok vlastníka pozemku na pozemné (úrok pozemkový) se zásadou hospodářské spravedlivosti úplně ve shodě a opačná nauka komunistů a socialistů klamná.

β⁴) Totéž platí ohledně majetku, jenž v hodnotách záleží a za jehož propůjčení kapitalista platiti musí kapitálné neb úrok v užším slova smyslu. Neb tento dle podstaty své není leč odplatom za půjčku nástrojů, k obsazení zdroje určité síly přírodní potřebných, aneb za zapůjčku kapitálu k opatření nástrojů těch nevyhnutelného. Tím, že kapitalista práci nemajetné strojů propůjčuje, usnadňuje jí vyráběti mechanickou sílu přírodní, k šetření síly lidské nevyhnutelnou. Zapůjčiv podnikateli elektrický sloup, přispívá vlastník jeho k tomu, aby si podnikatel pomocí jeho podrobil elektrinu, onu tajuplnou sílu přírodní, kterouž lze vyráběti teplo, světlo, síly lučební a mechanické v míře velikolepé. Pomocí její jest podnikatel s to, podmořské podkopy zapalovati a duomořské k zakládání přístavů a rozsáhlých staveb podmořských upravovati. Její pomocí získati lze podnikateli nejjasnější světlo a nejuvěrnější obrazy a sdělovati myšlenky

rychlosti blesku protinožcům. Zapůjčív podnikateli loď plachetní, poskytuje mu vlastník její možnost, aby použív dechu matky přírody pouze tlakem vzduchu nejtěžší břemena odvážel. Zapůjčív na zakoupení paliva a strojů k vyrábění tepla podnikateli potřebných peněz, jest mu kapitalista nápomocen, aby pálením uhlí docílil potřebného sloučení uhlíku s kyslíkem, neboli tepla, aby pomocí tepla vyráběl páru, která píst parostroje pozdvihuje, a aby pístem tím sem tam se pohybujícím nabyt k usetření sil lidských velenutné síly mechanické. Zkrátka účinky sil přírodních jsou tak ohromny, že projevy síly lidské daleko předstihují³⁶⁾ a s jedné strany příčinou jsou výčitek, činěných od socialistů kapitalistům, že monopolisující síly přírodní přístup k nim uzavírají, a se strany druhé jsou prostředkem v rukou zřídka dělných majitelů, kteří výhodného postavení svého k potlačení nemajetného pracovníctva zneužívajíce, jak úroky tak i pachtovné a nájemné v té míře zvyšují, že tím zabránují netoliko nabývání majetku, nýbrž často i prostředků k sebezachování nevyhnutelných. K tomu slouží vlastníkům majetku naturalního pronájem v dílech na krátké lhůty a vlastníkům majetku v hodnotách záležitějšího rozmanité spůsoby lichvy.

V dílech pronajímajícíce lákají vlastníci čtené pachtýře; poptávka po nájmu roste. Krátké lhůty nájemu i usnadňují nájemci zaplacení těch několika málo lhůt pachtovních i při skrovném jmění; a jest k zaplacení jich přinucen, scházejí-li mu jiné cesty k výživě nezřídka

i bez ohledu na to, že okolnosti mohou mu býti časem nepříznivy, že ceny tržní klesnouti mohou až na roveň nákladu k výrobě plodin potřebného, že mu nebude lze převysoké pachtovné, bez ohledu na přirozený důchod pozemkový vyměřené, zahospodařiti, že nesehná v čas pachtovného tím o kauci přijde, tak že máje pak nájem obnoviti nebude míti ani kauce ani první lhůty nájemného, a že po svrchovaně platných zásadách římského práva, kterými řídí se poměry vlastnické a smlouvy soukromoprávní⁸⁷⁾ ze statku bude bezohledně vyklizen.

Taktéž platí malý živnostník, řemeslník a obchodník ve známých způsobách, kterými obchází se zákon proti lichvě úrok lichvářský bez ohledu na to, zdali docílí ceny, náklad na výrobu tovaru a zakoupení zboží převyšující, a zdali najde možnost jmění si zahospodařiti čili nic. Úrok ten musí sehnati, jelikož práci jeho vládne cizí kapitál; a po kapitálu pídí se on a nikoliv kapitál po něm.

Vyjma úrok lichvářský jest kapitalista v plném právu, za to, že některému podniku movitý kapitál svůj propůjčil, žádati od podnikatele úrok po zásadě stejnoměrnosti vzájemného plnění vypočtený, to jest úrok, který dle skutečné hodnoty statku a práci, na základě statistiky nabytých zkušeností nalezené, jakožto stejná míra toho, čím kapitál podniku a podnik kapitálu prospívá, v určitém občasi obchodním předpisován býti má zákonem. ■■■■

§⁸⁸⁾ Když podnikatel toto na právu vlastnickém a sice na okupaci sil přírodních založené a proto neodčini-

telné ač hospodářským pokrokem stoupající a klesající kapitálné (úroky z kapitálů) odpočte. pak část zbylého výtěžku podniku svého sčítuje pode jménem mzd y p o d n i k a t e l s k é, t. j. jakožto odměnu za vlastní ve prospěch podniku vynaloženou fysickou a duševní práci svou, která jako každá činnost hospodářská uvaluje též naň nebezpečí i zodpovědnost, a jestliže po odečtení tohoto podílu, který vzhledem na vyšší hodnotu duševní a spekulativní činnosti jeho ovšem větší bývá, nežli mzda za podřízenou činnost spolupracovníků jeho, ještě něco zbývá, přivlastňuje si to též podnikatel pod názvem

γ³) z i s k u p o d n i k a t e l s k é h o, třeba by tento přebytek cenu práce jeho dle statistiky obchodu vyměřenou daleko převyšoval. A v tom spočívá hřích naší doby proti příkázání hospodářské spravedlivosti. Zde jest hlavní zdroj novověké centralisace majetkové a rozdělení lidstva v bohaté a chudé. Jak významný to výraz pojmu! »Ziskem« a nikoliv odměnou nazvala podíl tento moudrost předků v názvosloví jazyka našeho nám zachovaná, prozrazující správný jejich názor o dělení majetku, které od jakživa mnohem více zjištností nežli spravedlivostí se řídilo. Západní sousedé naši jmenují podíl tento docela výhrou (Gewinn) a mluvíce o tomto podílu podnikatelově jako o úspěchu v boji a ve hře docíleném, dávají tím zřetelně na jevo, že jej nepovažují za odměnu zaslouženou, nýbrž jako výhru v loterii, za dar náhody, za rozmnožení majetku na útraty druhých; my, jsouce vychováni za vlády práva římského, neobmezenost práva vlastnického

a nevázanost tak zvané svobody smluv za svrchovaný zákon prohlašujícího. ani dosti málo se nad tím nepozastavujeme.

A přece neděje se dělba tato nahodile, nýbrž jest nutným výsledkem taktiky novodobého boje o majetek. Neb nejen rozmnožování, nýbrž i zachování majetku podmíněno jest jeho výrobností, t. j. spůsobností k tvoření statků nových. Spůsobilosť tato jest tím větší, čím příznivější jest poměr nákladu k tržním cenám. Čím menší jest náklad a čím větší jest cena trhová, tím větší jest výrobnost majetku. Jak se trh v budoucnosti ukáže, předvidá spekulace; kolik na výrobu vynakládati možná, jest věci rozpočtu. Rozpočet jest pro podnikatele snadným; pro práci nemajetnou osudným. Neb jelikož cifra nákladu součet jest kapitálního a mzdy, jest na bíle dni, že klesá klesáním těchto sčítanců. Jelikož míra úroková bez ohledu na jednotlivé podniky směr centralisace majetkové sleduje, a poněvadž kapitál, v podniku určitém uložený, v nejčastějších případech vlastnictvím jest samého podnikatele: schází z pravidla i možnost i vůle ku snížení míry úrokové, a pokusy o snížení nákladu opětuji se tím častěji tam, kde za lžisvobodné smlouvy námezdní jen výmínečně se nedaří, totiž na straně podnikatelstva a ke škodě pracovníctva nemajetného.

Z toho jde:

1. že rozdělení statku z novodobého boje o majetek vyplývající řídí se soukromohospodářským zákonem výrobnosti a ni-

koliv zásadou hospodářské spravedlivosti, a

2. že majetek, kterým za doby naší lidstvo vládne, z největší části skládá se z výtěžku práce, který si na základě tak zvané smlouvy svobodné osvojuje podnikatelstvo.

Proto

c) ovocem posavadního boje o majetek jest klesání stavu středního.³⁸⁾ Majetek nemovitý jest na jedné straně v nepřehledné velkostatky scelen, na druhé straně v miliony parcel rozdroben, které hltavosti rozličných mocí peněžných nemohou se ubrániti. Peněžníci hledají majetek pozemkový jakožto vhodný prostředek k vyssávání práce bez majetku majetkem bez práce a konservativního rázu ho zbavujíce, proměňují ho v hodnoty na burse prodávané. Nemovité statky prostřední velikosti, které konservativním směrem držitelů svých pevným jsou základem moci státní naproti podvratným pokusům proletářstva, mizí; statkáři stávají se proletáři. a rozmnožují řady těch, u nichž železnou důsledností provádí se novodobé právo silnějšího, na pozitivním zákonu založené, tak zvanou svobodnou smlouvou vykonávané a o formální právo se opírající. Na místě oboustranných smlouvy námezdních platí jednostranná politické moci majetku zasvěcená nařízení. Jako druhy fysicky slabší s fysicky silnějším svobodnou smlouvou na obranu

se spolčiv, jemu stal se politicky poddaným, tak se nyní statkem slabší, t. j. nemajetný, tak zvanou svobodnou smlouvou námezdní stává s o c i a l n ě závislým od hospodářsky silnějšího, t. j. od majetného. Jako žoldníci feudálních pánů za doby nevolnictví jenom pro své pány kořistili a majetku jen pro ně dobývali, podobně vydělává a hromadí nemajetné pracovníctvo doby naší zisk a bohatství toliko pro majetné podnikatelstvo, v jehož jest službě. Neb z pravidla jenom žold, neboli takový podíl v užitku podnikatelském připadá nemajetnému pracovníctvu, který sotva dostačuje k sebezachování, t. j. na stravu, oděv a byt; nikoliv ale nedostačuje, aby mohlo též majetek střeďati a kapitály tvořiti. Odkud má vzítí prostředky ku vzdělání svému? Jak získati prázdeň, bez níž si duševní pokrok mysliti nelze? Aby se práci nemajetné nedostalo ani jednoho, ani druhého, o to pečuje majetek uchvácenou mocí politikou, kterou vykonává hlavně v parlamentech, sestavených ze zástupců tříd majetných. Tito udílejí výsady podnikatelům, toliko prospěch majetných na zřeteli majíce, a navrhují a schvalují daně i smlouvy obchodní, voličům svým (majetným) nadřezující: zastávají důležitosti bez ochrany stojících nemajetných, školní návštěvu obmezující, a berní opravu zavádějící k tomu cíli, aby velký majetek daně dle práva naň připadající proti spravedlivosti svalovati mohl na malý, a aby velký průmysl vzrůstatí mohl na ujmu řemeslnictva a malotržebnictva.

Nejvhodnějším prostředkem jest jim k tomu roz-

množování daně zpotřební, kterou proti zásadě: stejná břemena, stejná práva, uvalují největší břemena na nemajetné. Neb čím skrovnější jest majetek, tím větší částí jeho vyžaduje ukojení potřeb prvního stupně; čím menší jest příjem, tím větší podíl má při vydání nejnemnější výživa, tím méně zbývá z něho na ostatní výdaje, tím nesnesitelnější jest břemeno daně zpotřební: daň stává se konečně zcela nedobytnou, když sahá na fond k sebezachování nevyhnutelný. Proto daň uložená na předměty zpotřeby první řady, jakými jsou sůl, chléb, maso, petrolej, palivo, mýdlo atd. tíží poplatníky tím více, čím skrovnější jest jejich majetek a čím méně pud sebezachování dovoluje, obmeziti poptávku po těchto předmětech, aneb zlu nerovnoměrnou daní touto na nemajetných páchanému agitaci k rozšiřování střidmosti mezi nimi odpomoci. Jejich přetíženi jest úlevou majetných; což má za následek zvýšení síly centralisační a bohatnutí těchto, a klesání síly kapitály tvořící a chudnutí oněch. Vyjma národ Ruský, jehož agrární zákonodárství vznik proletářstva až na naše dny přímo vylučovalo, poskytuje nynější společnost lidská smutný obraz: s jedné strany hynoucí rolnictvo a továrnícké proletářstvo, které pod berním šroubem velký majetek šetřícím a za to tím více malý majetek utahujícím vzdychá, chuť k práci ztrácí a bludům socialistickým snadno propadá: na druhé straně vzrůst bohatství obrovských rozměrů, divý shon po nových milionech, bezedná korrupce a zneužívání moci politické majetkem uchváceně, neustálé hromadění majetku v ně-

kolika rukách a progressivní chudnutí lidu v nejsirších jeho vrstvách. To jest ovoce novověkého boje o majetek! To jsou následky nešťastné taktiky, která místo aby lidstvo ku společnému zápasu proti přírodě spojovala, je k bratrovražednému boji mezi sebou vyzývá. A přece nazval Adam Smith hromadění majetku národním bohatstvím a měl je za žádoucí, aniž by se byl poohlédl, zdali všem třídám lidu prospívá, čili jenom předním jeho desíti tisícům.³⁹⁾ Mnozí ještě dnes jeho náhledy zastávají. Obmezujíce se v náuce na výklady pojmů důchodu, mzdy a výměny, domnívají se, že tím nejpálčivější otázku národohospodářskou doby naší, to jest otázku po spravedlivém rozdělení majetku již vyčerpali. Zastávají zásadu netečnosti (*laissez aller*), která státní moc v oboru národohospodářském všeho vlivu zbavuje, a ji v tomto předůležitém oboru správním k nečinnosti odsuzuje a odmítají výčitky, »že to vede k převratu, k bezvládní a k platnosti práva silnějšího.« odvolávajíce se na velikolepé průmyslné a obchodní výtvořiny doby naší a na bohatství, jejich pomocí se zmáhající. A přece musí každý, kdo jen viděti chce, nahlédnouti, že střední stav, — za jehož prototyp pódnes platí v říši majetku nemovitého zámožné rolnictvo,⁴⁰⁾ a mezi vlastníky majetku movitého středověké, na vládě práce založené a každé důkladné síle pracovní, třeba by jen ručními řemeslnickými nástroji vládda, přístupné měšťanstvo, — víc a víc klesá, že propast mezi chudými⁴¹⁾ a bohatými⁴²⁾ každým dnem se rozšiřuje a střední stav pohleuje. Malí majitelé místo aby povznášeli

se do stavu středního, pozbývají majetku svého na prospěch velkého majetku a jsouce i se svým potomstvem za nynějších řádů hospodářských k nemajetnosti odsouzení, staví se v boji svém o majetek ostatním třem stavům na odpor jakožto stav dělnický. Tak rozpadá se novověká společnost v majitele bez díla a v dělníky bez majetku,⁴⁸⁾ kapitalisty a proletáře, panující a opanované, práci dávající a práci hledající, svobodné a závislé, využitkující a využitkované, v samé příkré protivy — bez přechodů! Přechodům nedostává se v jazyku pojmenování. Slova z jazyka se vytratila, poněvadž pojem z mysli vymizel: střední stav rozplynul se v samé protivy.

Nestalo se tak náhodou, nýbrž přirozeným následkem společenských pravidel, již na počátku hospodářství lidského platnost svou osvědčivších, a proto že dle účele a podstaty majetku neodolatelnou mocí ve skutek se uvádí, zákony nazvaných. V tomto přesvědčení utvrzují nás dějiny i statistika. Učí nás, že majetek u všech národů lupem započal, a že násilím dílem zjevným dílem pod rouškou práva páchaným se udržuje a rozmnožuje. Od přírody mu vykázaná úloha, býti prostředkem k účelu, mu nedostačuje. Vzdává se záhy úlohy podřízené a činí sám sebe, vlastní moc a vlastní prospěch účelem.

Časem odkrývá sobectví své tak nestoudně, že velmocenským choutkám svým obětuje i svazky, které by dle ethických účelů svých přehmaty jeho svrchovaným opovržením měly odmítati, totiž zákonem a mravem posvěcené svazky manželské: majetek hromadí se sňatkem

spekulacemi.⁴⁴⁾ Tím více stavi prospěch svůj proti požadavkům nemajetných. Je všechny v korist hnáti, čím svým povoláním: že, jakožto lidé sami sobě účelem jsouce, též smí činiti sobě právo na poměrný podíl ideálních statků člověčenstva. — na to nic nedba. Je na roveň s mezky a stroji potlačiti jest jeho politikou: sama sebe za účel míti jeho morálkou. Tato sobecká, mravnímu účelu majetku protivná snaha neminula se, jak dějiny národního hospodářství uer, ještě nikde se svým cílem. Všichni národové světa prodělali v dějinách svých doby, kde podařilo se majetným nadvláde majetku svého nemajetné podrobiti a je samostatnosti a nezávislosti společenské zbavené bez ohledu na právo a slusnost vysávat.

Na tomto stupni národohospodářského vývoje nacházi se nyní zvláště Anglie. Vzdor sverchované rovnosti všech občanů státních na poli práva soukromého a vzdor bezvýmínečné svobodě živnostenské dospěla v boji o majetek tam, kde zisk bohatého jest ztrátou chudého, a kde protiva mezi bohatým a chudým jest dokonalá.⁴⁵⁾

Svědomitě jsem se přičinil, přičin smutného tohoto zjevu společenského se dopatřiti, a přičinnou souvislost mezi nimi a následky jejich dokazati: zdali se mi to podařilo?

Za zdroj nynější sociální choroby udal jsem převahu, kterou má dnešní boj o majetek vedený od lidí mezi sebou nad bojem, jež oni společně vedou proti přírodě.

Taktiku onoho označil jsem jakožto způsob, jímž se vykonává hospodářské právo silnějšího. Je-li diagnosa tato správná, poukazuje sama na způsob, kterak diti se má léčba společenského zla. Léčbou tou jest

B) Boj budoucnosti, aneb převaha boje člověka s přírodou,

jehož taktikou bude zachování hospodářské spravedlnosti.

Ačkoliv za našich dnů bez trestu proti ní se hřeší, přijde a musí přijíti doba, kde společnost lidská zdokonalenou soustavou práva jednotlivci na srozuměnou dá, že není zde toliko k vůli němu, aby mu napomáhala prováděti sobecké účely, nýbrž že též on jest zde k vůli ní, aby jakožto tvor společenský (*ζῷον πολιτικόν*) přičinil se, individuální síly své ve službě člověčenstva osvědčovati a tím k zachování a vývoji celku a k rozluštění protivy mezi obmezenou vlastní přirozeností a neobmezeným úkolem své osobnosti ze vsí síly své přispívati. Doba tato musí přijíti, poněvadž zákon sebezachování a osobního vývoje jest zákonem absolutním, a poněvadž dle důkazu ode mne vedeného provinění proti hospodářské spravedlivosti proviněním jest též proti němu. Doba tato ovšem jest ještě daleka, jelikož pozitivní naše právo proudem římskoprávních pojmů se beroucí, kromě lichvy ani pojmu bezpráví tohoto nezná: zvu je přečinem hospodářského kořistnictví a mám se za oprávněna zvoliti slovo, když jsem určil pojem. Přečin tento